

26/15-Tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond - 14 augustus 1971

HUMANIST

De waan van de astrologie

Van Peter Krug zou ik gaarne vernemen of hij de astrologische denkwijze *zelf* wel eens bestudeerd heeft. Of hij wel eens een horoskoop van iemand die hij persoonlijk goed kent heeft berekend, en met behulp van astrologische handboeken heeft geprobeerd het karakter van die goede bekende te beschrijven, om vervolgens na te gaan of dit karakter al of niet overeenkomt met de persoonlijkheid zoals hij die zelf ervaart.

Uit zijn geschrijf (Humanist 26 juni, pag. 3) meen ik op te merken dat Peter Krug dit niet heeft gedaan, en zelfs nooit heeft geprobeerd. Peter Krug weet z'n weetje slechts via eigen wetenschappelijk 'logisch' denken. Zijn kennis is a-priori-kennis. Het is dogmatische kennis. De astrologie klopt niet met zijn wetenschappelijk dogma, en *dus* ... is de astrologie waan!

Vele humanisten (vroeger noemden ze zich 'rationeel-humanisten') zullen het wel met Peter Krug eens zijn dat er een belangrijk terrein van aktie braak ligt ter bestrijding van de astrologie-waan. Gelukkig is er echter ook een grote groep humanisten (vroeger noemden ze zich 'religieus-humanisten', de meesten zijn geen lid van het H.V.), die dergelijke zaken als astrologie en andere vormen van esoterische wijsheid wel *zelf* bestuderen voor ze er een mening over hebben en deze publiceren. Ze komen meestal tot de konklusie dat astrologie wel degelijk een kern van waarheid bevat, al is dit niet de koffiedik-waarheid van de damesblad-astrologie. Maar tenslotte worden de scheikunde en de natuurkunde ook niet veroordeeld omdat goochelaars ons hiermee bij de neus nemen!

Inderdaad ligt er een terrein braak voor humanisten, maar niet ter bestrijding van de damesblad-astrologie (dit zou overigens een negatieve benadering zijn), maar wel voor de ont-dekking van de werkelijke waarden van de astrologie. Statistisch onderzoek kan hier veel klaarheid brengen. Zie het verslag van de NOS-uitzending 'Zienswijze' VIII getiteld: 'Astrologie... wetenschap of bijgeloof?' dd 10 mei 1970, pag. 40-45, en de literatuurlijst hierin.

Bert Cool. Heelsum

In mijn artikel heb ik twee punten beklemd: Allereerst wees ik op de verouderde, onwetenschappelijke uitgangspunten van de astrologie, in de tweede plaats bracht ik naar voren, dat de astrologie-waan bepaalde gevaren inhoudt: Men behoeft slechts te denken aan partnerkeuze op basis van horoscopen (waarover in Nederland een boek verscheen!), aan het betrekken van de astrologie bij sollicitaties, belangrijke levensbeslissingen enz. De in onze kring zeer bekende astronoom prof. M. Minnaert heeft in zijn boekje *De sterrekunde en de mensheid* terecht opgemerkt: 'De gehele astrologie draagt de stempel van de periode waarin ze is ontstaan. Ze ver-raadt zowel de voor die tijd verrassende kennis der Babyloniërs omtrent de bewegingen van de hemellichamen, als hun volslagen onkunde betreffende de bouw van het heelal'. Minnaert wijst ook op de vaagheden van de astrologische voorspellingen en noemt enkele voorbeelden van frappant onjuiste voorspellingen door bekende astrologen. Ik kan niet inzien, dat de door mij aangevoerde argumenten én de door Minnaert genoemde, berusten op een 'dogmatische kennis'.

Deze kennis is immers in de loop der eeuwen verworven door *eksperimenteel* onderzoek, dat juist de dogmata van een homoen geocentrisch wereldbeeld heeft vernietigd. Men kan iemand, met wien men van mening verschilt wel een 'dogmatisch denken' aanwrijven, maar dit lijkt mij bepaald geen zinvolle en overtuigende argumentatie. Het verslag van de NOS-uitzending kende ik. Merkwaardig is, dat ook uit het NOS-verslag blijkt, dat de astrologie-adepten het onderling niet altijd eens zijn. Zelfs de astrologe Mellie Uyldert wees op de gevaren van het uitleggen van horoscopen.

Rico Bulthuis, schrijver van 'Astrologica', merkte terecht op: 'Ik vind de definiëring in de astrologie zo verschrikkelijk vaag en fout'. Hij lichtte dit toe met de vraag: 'Zij hebben het altijd over een goed karakter'. Wat is 'goed' en wat is 'karakter'? Eén van de astrologen gaf toe, dat de dood van Kennedy niet duidelijk uit diens horoskoop naar voren kwam. Ook wanneer de astrologie een verantwoorde wetenschap zou zijn, dan vraag ik mij naar aanleiding van dit geval toch wel af wat dan de praktische waarde van de astrologie is.

Merkwaardig is, dat verschillende verdedigers van de astrologie zich toch kritisch opstellen tegenover de makers van horoscopen waartoe ik zelf niet behoor. In 'Bres' (no. 29, 1971) merkt Jan Gerhard Toonder (die een pleidooi vóór de astrologie voert!) op, dat de interpretatie van horoscopen al gauw een *subjektieve* zaak is. Zijn artikel bevestigt opnieuw het feit, dat de astrologen het onderling over de centrale punten allerm minst eens zijn, want Toonder schrijft: 'Het gaat in de astrologie niet om de waarzeggerij en de karakterduiding, maar zij is een manier om ons mede te delen, dat ons leven niet zin- en doelloos is'. Ik vind dit een interessante konklusie van Toonder, maar ik moet er aan toevoegen, dat ik dáárvoor de astrologie niet nodig heb!

Mijn opponent legt voorts een niet bestaand verband tussen religieus-humanisme en astrologie. Wie de geschriften van de religieus-humanisten in het H.V. kent, weet, dat geen van hen ooit opgetreden is als een pleitbezorger voor de astrologie. In het genoemde NOS-verslag werd nog gewezen op de oude opvatting van de samenhang van makrokosmos en mikrokosmos. Om een juist inzicht te krijgen in de

wezenlijke waarde van deze visie, kan men niet beter doen dan de rede van prof. M. Minnaert 'De eenheid van het heelal' uit 1953 te lezen. (Misschien kan de redaktie van 'Humanist' deze nog eens afdrucken!). Ik wees reeds op de kritische opmerkingen, die Rico Bulthuis, zelf sterk geïnteresseerd in parapsychologie en astrologie, zich in het NOS-verslag veroorloofde. Helaas krijgt mijn kritiek al evenmin steun van prof. W. H. C. Tenhaeff, die in zijn boek 'Oorlogsvoorspellingen' naar aanleiding van bepaalde voorspellingen door astrologen opmerkt: 'Ik ben er geenszins zeker van dat de astrologen, van wie deze voorspellingen afkomstig waren, ondanks hun beweringen van het tegendeel, geen paragnosten waren'. Maar wanneer men de gevallen van voorspellingen, die wel juist bleken te zijn, terugvoert tot *paragnostische* begaafdheden (zoals Tenhaeff doet) dan heeft men in feite de door mij gekritiseerde astrologie al afgeschreven!

Peter Krug

h HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van
de stichting 'de humanistische pers'

Jaargang 26 nummer 15

14 augustus 1971

Redaktrice:
Josephine Vonk

Redaktieraad:
Mevr. P. Hienekamp,
Mej. E. van der Reijden,
H. J. Roethof,
H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:
F. C. van Soesbergen,
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,
telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet
Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen
en advertenties:
Postbus 114, Utrecht,
telefoon 030-24641,
postgiro 58 t.n.v.
'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:
Nederland, andere EEG-landen,
Suriname en Ned. Antillen f 12,50
Overige landen f 14,—
Losse nummers f 0,50

In dit blad ingenomen standpunten
zijn niet noodzakelijkerwijs die van
het Humanistisch Verbond.

over erflaters en erfgenamen gesproken.

Het verschil tussen een materiële en een geestelijke nalatenschap is wel dit, dat de materiële bewust aanvaard en soms zelfs geweigerd wordt, terwijl de geestelijke erfenis noch aanvaard, noch geweigerd kan worden maar de erfgenamen toevalt of ze willen of niet en zonder dat zij zich dit bewust behoeven te zijn. Ja, de geestelijke erfenis neemt vaker ongemerkt bezit van de erfgenamen dan de erfgenamen van deze erfenis, zodat wie op deze wijze verrijkt wordt zich niet altijd verrijkt weet en wie erdoor belast wordt dit niet altijd als zodanig ervaart.

De geestelijke erfenis van de Nederlanders, als natie, bestaat uit dat grote complex van verworvenheden en tekorten op elk gebied van het maatschappelijk, godsdienstig, wetenschappelijk en culturele leven dat, in zijn geheel, onze beschaving heet.

Beschouwen we, aldus redenerende, de Nederlanders als de erfgenamen en deze beschaving als de hun toegevalen erfenis, dan mogen we veronderstellen dat er ook een erflater is. Blijft over de vraag of die zich laat opsporen en of dan, gezien de veelzijdigheid van het begrip beschaving, een ander veelzijdig begrip als, bij voorbeeld, 'de vorige generatie' of 'de natie als zodanig' het resultaat zal zijn van dit speurwerk. Het zou in feite betekenen dat onze erflaters ontelbaar zouden zijn, voor een groot deel anoniem en hun bijdrage tot de nalatenschap niet na te meten.

Begrippen als 'vorige generaties' en 'de natie als zodanig', zijn grove omschrijvingen en als antwoord op de vraag naar de herkomst van onze geestelijke erfenis, ondoelmatig. Immers, elke generatie (of natie) bestaat — de praktijk wijst het uit — voor het merendeel uit mensen die niet denken maar voor wie wordt gedacht, die niet leven maar die zich leven laten, die, kortom, niet bewust deel uitmaken van de maatschappij waartoe ze behoren. Hun horizon ligt vlakbij huis. De ware erflater zal dan ook niet te vinden zijn in de anonimiteit van het grote geheel; hij maakt wel deel uit van het geheel maar onderscheidt zich tegelijkertijd, zodanig, dat hij, ook nog na eeuwen, te herkennen is.

De erflaters zijn op te sporen doordat zij, ongeacht het terrein van hun werkzaamheid, aan het in hun tijd bestaande iets nieuws hebben toegevoegd dat doorwerkt bij hun nakomelingen en dat de maatschappelijke ontwikkeling beïnvloedt. De erflaters onderscheiden zich van hun tijdgenoten door hun oorspronkelijkheid die tot uiting komt in denkmoeie, creativiteit en de volharding waarmee zij zich handhaven onder

de weerstand die zij, als eenlingen, onder vinden van hun eigentijdse meerderheid. Onjuist zou het zijn te stellen dat zij door hun tijdgenoten niet begrepen worden omdat zij hun tijd vooruit zouden zijn en dat hierin de verklaring van hun eenzaamheid ligt. Aannemelijker is, dat zij pas bij latere generaties begrip en waardering vinden omdat dan inmiddels hun inbreng is doorgevoerd en dat zij daardoor, achteraf, erkend worden als stimulators bij de algemene maatschappelijke ontwikkeling.

Maatschappelijk bewustzijn leidt tot maatschappelijke stellingname en deze, al of niet bewust tot uiting gebracht in woord, beeld of klank oefent een onmiskenbare invloed uit op dat wat komende is. Hieruit volgt dat gebeurtenissen die als bakens in de loop van de geschiedenis staan, te traceren moeten zijn tot diegenen die door hun denken en doen bij voorbaat de plaatsing van deze bakens hebben bepaald. Niet precies het waar en wanneer ervan, maar wel de noodzakelijkheid ertoe.

Het echtpaar Romein — prof. Jan Romein en dr. Annie Romein-Verschoor — hebben in de jaren dertig, de uitdaging aanvaard te achterhalen wie de grote aanspoorders zijn geweest op de weg die de Nederlanders als natie door de eeuwen heen hebben afgelegd. Hun bevindingen schreven zij neer onder de titel: *Erflaters van onze beschaving*. Het is een briljant en verhelderend boek. Briljant door de gedachtegang die eraan ten grondslag ligt en die hierboven is uiteengezet. Verhelderend door de manier waarop die gedachte is uitgewerkt in een groot aantal biografieën van hen die als erflaters beschouwd kunnen worden omdat zij voldoen aan die norm van oorspronkelijkheid die de auteurs als maatstaf aanlegden. Meer dan dertig jaar zijn voorbijgegaan sinds dit boek voor het eerst gedrukt werd en de waarde vastheid van die norm is door de gebeurtenissen in deze jaren onderstreept.

Wie in deze tijd, anno 1971, en in onze maatschappij door het gebladerte de bomen en door de bomen het bos tracht te ontwaren, doet er goed aan zo nu en dan een hoofdstuk te lezen in *Erflaters van onze beschaving*.

Josephine Vonk

Verschijnt najaar '71 bij Uitgeverij Querido.
f 45,—.

HET HUMANISTIES VERBOND AMSTERDAM AKTIEF OP CAMPINGS

Het humanisties verbond, afdeling Amsterdam heeft tezamen met de jongerenvereniging HUMUS, een informatie- en handtekeningenactie gehouden op een camping te Lage Vuursche. Juist in een ongerepte omgeving zouden de mensen elkaar even bewust moeten maken van wat het milieu bedreigt...

Er werd een pakket informatie-stencils verstrekt, groepsgesprekken gehouden (soms spontaan begonnen bij een tent waar handtekeningen tegen verontreiniging werden gevraagd) en HUMUS-jongeren voerden zaterdagavond in het bos een spel op: Door de bomen de verontreiniging niet meer zien.

Kortom alles beantwoordde aan de bedoeling via een spontane benadering camping-bewoners bij de aktualiteit van milieuverontreiniging te betrekken. En daarom het volgende:

Als u dit blad leest, zittend voor uw tent of buitenhuisje... praat dan eens met uw burens over dit onderwerp en haal handtekeningen op. Formeer een groepsgesprek.

Voor gespreksleiders kunt u het HV of HUMUS bellen (020-355072). Handtekeningenlijsten kunt u opsturen naar Minahassastraat 1 te Amsterdam. We gebruiken deze lijsten met handtekeningen voor een dag tegen de anti-tolerantie t.o.v. natuur en mens in oktober.

Camping-Post '71

G. J. van Leeuwen overleden

Op 2 augustus overleed te Laren op 78-jarige leeftijd de heer G. J. van Leeuwen. In Leiden, waar hij voordien woonde, was hij zeer actief in de plaatselijke gemeenschap, maar ook in de laatste jaren, toen zijn gezondheid veel te wensen over liet, gaf hij nog duidelijk blijk van zijn warme belangstelling voor het Verbond.

De metamorfose van het object

Na de in velerlei opzichten zo interessante expositie van de werken van Salvador Dalí, die tegen de 200.000 bezoekers naar Boymans trok, is daar nu in hetzelfde spoor een tentoonstelling *De metamorfose van het object* met de typerende ondertitel 'Kunst en anti-kunst 1910-1970'. Daarmee wordt de beschouwer met zijn onschuldige neus op het meest wezenlijke van de schilderkunstige ontwikkeling gedurende een zestigtal wel uiterst rumoerige jaren gedrukt.

Het is een betekenisvolle internationale gebeurtenis, in onderling overleg georganiseerd door de belangrijkste Westeuropese musea die haar rondgang begon in het Palés voor Schone Kunsten te Brussel. Na Rotterdam gaat de moeizaam bijeengezochte kollektie naar de National Galerie te Berlijn, daarna naar het Palazzo Reale te Milaan en de Kunsthalle te Bazel. Tenslotte zullen de ruim 200 werken van ruim 100 kunstenaars in het 'Musée des arts décoratifs' te Parijs wellicht aan de meest verantwoorde kritiek worden blootgesteld. Vanuit Parijs immers is met het kubisme de metamorfose van het object doorslaggevend gestart.

In een inleidend woord voor de rijk geïllustreerde katalogus waarin de namen van de kunstenaars van de reeds historisch geworden stromingen kubisme, futurisme, dadaïsme en surrealisme gescheiden worden gehouden van die der belijders van pop-art en wat daarbij aansluit, legt mevrouw Hammacher er de nadruk op dat de expositie vooral is opgezet om het publiek gelegenheid te geven dieper in de problematiek van de kunst van onze eeuw door te dringen.

Als dit werkelijk de bedoeling is geweest, dan blijkt dit toch geenszins uit de niet ter zake doende overvloed van werken en hun ongeordende presentatie. Het lijkt er eer op dat met het grote publiek absoluut geen rekening is gehouden. Van een didaktisch verantwoorde tentoonstellingsaanpak (en daarvan zijn toch voorbeelden genoeg) is hier geen sprake.

Het zal duidelijk zijn dat een expositie als deze moeilijk nog eens bijeengebracht zal kunnen worden. En ook daarom is het jammer dat zij op de niet min of meer in de materie gespecialiseerde eer een verbijsterd afwijzende dan een historisch aanvaarde indruk zal maken. Toch zal de bezoeker, die kijken wil, willen benaderen, zo mogelijk willen vaststellen, wat de geestelijke basis is van de kunstenaars die deze kunst en anti-kunst hebben voortgebracht. Ter ondersteuning van dit streven wordt deze

moeilijke materie hier nu verder aan de orde gesteld.

Het gaat nu in de eerste plaats om de metamorfose van het object, over de totaal veranderde beschouwingswijze met betrekking tot het ding, zoals die zich de laatste zestig jaar zo uitermate ostentatief in de schilderkunst heeft gemanifesteerd. Het ding, voorzover het hier niet in natura aanwezig is in de vorm van een waterbak of een spiraalmatras, lijkt niet meer op het ding in zijn naturalistische vorm, zoals het oog die waarneemt; die vorm is afgewezen en opzettelijk, weloverwogen. En toch gaat het om dezelfde dingen die gedurende vele eeuwen schilderkunst als ding onaantastbaar zijn gebleven, nauwkeurig weergegeven zoals ze door het oog werden waargenomen.

Het verschil tussen de vormgeving van de dingen toen en nu wordt bepaald door de instelling van de kunstenaar met betrekking tot het Zijn en die is in de vele eeuwen dat het object vormtechnisch onaantastbaar is gebleven, niet wezenlijk veranderd. Die instelling, die levenshouding van de kunstenaars, van vrijwel iedereen, lag verankerd in het geloof en de ordonnantieën die de gezagsdragers van kerk en staat als plaatsvervangers van God op aarde tot een onaantastbaar statisch bestel hadden opgevoerd en, hoe dan ook, wisten te handhaven. De geleidelijk voortschrijdende ontwikkeling op velerlei gebied, deloedgolf van historische, filosofische en sociologische beschouwingen in de 19de eeuw lieten de schilders met betrekking tot de vormgeving onberoerd. De kunst was heilig en ze wisten hoe het moest. Zelfs Van Gogh zag het ding nog als de uitstraling van het sakrale gezag. Naar aanleiding van zijn machtige schilderij *De stoel* (1888/89) schreef hij over 'het ding, dat hij tot die eeuwigheid verhogen wilde waarvan het aureool het teken was'.

De metamorfose van het object, zoals die door het kubisme schallend werd ingeluid, was zeker niet in de eerste plaats een gevolg van een ingrijpende levensbeschouwelijke instelling, al zal een dergelijke verandering zeker op de een of andere wijze hebben meegespeeld. Daar was de tijd naar. Zij ontstond uit een veranderd kunsttechnisch inzicht. Picasso en Braque gingen uit van een vondst van Cézanne die de vormen in de natuur meende te kunnen terugbrengen tot die van bol, kegel en cilinder. Zij brachten driedimensionale lichamen in het platte vlak, daarbij de naturalistische vormen transformerend in mathematische vormen. Het ding bleef zo doende toch vaak

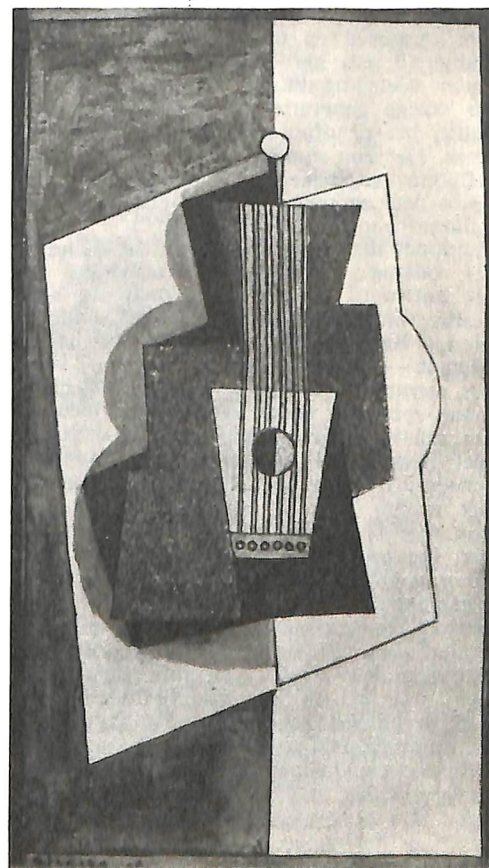
op een of andere wijze als ding herkenbaar. Van de kubisten zijn er in de eerste zaal werken aanwezig van o.a. Picasso, Braque, Marcoussis en Fernand Léger die menigeen met vreugde tot de kunst zal rekenen. Het zal duidelijk zijn dat we hier in een kort bestek de ontwikkeling van het kubisme niet kunnen volgen en dat dit tevens moet gelden voor de andere hier aan de orde zijnde stijlen.

Naar de tijdsorde volgt op het kubisme het futurisme en ook bij deze groep zou men tot op zekere hoogte van een kunsttechnisch bepaald uitgangspunt kunnen spreken. De eerste regel van het in 1913 door Gino Severini geschreven futuristisch manifest dat zo'n grote beroering in de wereld van de kunst verwekte, luidde: 'Wij willen het heelal in het kunstwerk opsluiten. De objecten bestaan niet meer'. De kunstkriticus Longhi voegt daaraan toe, dat het niet meer de kunstenaar is die het ding ontleeft; het is het ding zelf dat zich voor onze ogen beweegt.

Misschien een aanvechtbare stelling, maar Umberto Boccioni maakte reeds in 1912 met zijn plastiek *De ontwikkeling van een fles in de ruimte* (in de eerste zaal) volledig artistiek verantwoord duidelijk dat die stelling toch zo gek niet was en dat deden ook futuristen als Carl Carra, Giorgie de Chirico en Gino Sevarini.

De futuristen ruimden het veld voor Duchamp en de dadaïsten die met grote volharding en niets ontziende inzet de anti-kunst propageerden, terwijl zij tevens de kunst van de Kunst wilden bevrijden. Zij waren de eerste groep die voor hun optreden een levensbeschouwelijke achtergrond kenbaar maakten en telden ook dichters, toneelspelers en politici onder hun aanhang. Ze waren deerlijk geschokt en werden hartstochtelijk aangedreven tot verzet door de verschrikkingen van de wereldoorlog die

Pablo Picasso Gitaar 1919 Kröller Müller

Ready-made van Marcel Duchamp— „Vest voor Benjamin Perret“

geheel Europa uitermate tragisch in vuur en vlam zette. Daarvoor stelden ze niet alleen de religieuze en maatschappelijke machthebbers aan weerskanten verantwoordelijk, maar ook de kunst, die zich eeuwenlang in dienst van het gezag had gesteld. Gesteund door ideeën van de futuristen en de kubistische collagevondsten droegen zij onder invloed van anarchistische en nihilistische denkbeelden hun verachting uit; striemend, satirisch, verbeteren, schokkend zoveel ze maar konden. Marcel Duchamp was de eerste die met een ready-made op de propen kwam. Hij exposeerde op een kunsttentoonstelling in New York, pardon, pardon, een doodgewone pispak, zo weggehaald uit de ruimte waar zo'n nuttig ding thuis hoort en dan wijdt hij later uit over de schok die zijn 'fonteintje' teweegbracht. Het is op de expositie aanwezig, benevens twee andere van zijn ready-mades, een fietswiel zonder band op een tabouretje en een mooi vest op een hangertje, keurig ingelijst achter glas. Maar wat een zeldzaam artistieke verfijning is er in zijn konstruktie 'Geheim geluid'. Datzelfde element vinden we ook telkens terug in de werken van de dadaïsten Giacometti, Man Ray, Oscar Schlemmer en Kurt Schwitters, die vooral ook de collagevondsten van de kubisten toepaste. De ware kunstenaar stijgt boven de verstandelijk bepaalde inhoud van zijn stellingen uit.

Het surrealisme zal ik nu, na mijn artikel over Dali, onbesproken laten.

Wat er hier nu door de 64 Europese en Amerikaanse vertegenwoordigers van de pop-art en aanverwante stromingen geboden wordt, is een veelzijdig allegaartje meest uiterst onaantrekkelijke produkten,

die zich ook artistiek op enkele uitzonderingen na in geen enkel opzicht kunnen meten met die van hun dadaïstische voorgangers ook al varen zij in hetzelfde schuitje. Kunsttechnisch gezien zijn zij hun navolgers. Van een werkelijke ontwikkeling, van werkelijke vernieuwing is geen sprake.

De dadaïsten wilden de kunst van de Kunst bevrijden en zij hebben sukses gehad. Het gezicht van de hedendaagse beeldende kunst, het zinloze masker van een technokratische, op comfort ingestelde konsumptiemaatschappij draagt het ontleende kenmerk van antikunst, zoals dat door de pop-art groepen in elkaar wordt geknutseld. En nu zitten we er mee, met die antikunst, eerst door burgerij en overheid hartgrondig veracht en bestreden en nu door de overheid als paard van Troye in eigen huis gehaald. Kunsthistorisch in elk geval verantwoord.

Ik zou hier toch nog graag enkele uitspraken van Erich Fromm uit het laatste hoofdstuk van zijn boek *De gezonde samenleving* aan willen toevoegen.

'De mens ziet zich heden ten dage voor de meest fundamentele keuze gesteld, te weten; niet de keuze tussen Kapitalisme en Kommunisme, maar tussen Robottisme, zowel kapitalistische en kommunistische versie en Humanistisch kommunitair socialisme. De meeste feiten schijnen er op te wijzen dat hij het Robottisme verkiest en dat betekent op de lange duur waanzin en vernietiging. Toch zijn al deze feiten niet sterk genoeg om ons geloof te vernietigen in de menselijke rede, in zijn goede wil en gezondheid. Zolang wij nog samen kunnen overleggen en plannen maken is er nog hoop. Maar de schaduwen worden langer en de stemmen van de waanzin luider.'

Isaak Babel
Brieven naar Brussel
1925-1939

Moussault

376 blz.

f 17,50

Dit boek is van groot historisch belang omdat het een vrijwel uniek verschijsel is, dat een privé-korrespondentie van een sovjetrussische burger met relaties in het buitenland compleet bewaard is gebleven.

Babel werd in 1894 geboren, in 1939 gearresteerd en is vermoedelijk op 17 maart 1941 overleden.

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

'Het Lijden'. Linoleumsneede uit 1945. Een van de 30 reproducties in het plaatwerk *Oorlog en vrede* in grafiek van Jan Michels. Het boek, dat in eigen beheer is uitgegeven, geeft een dwarsdoorsnede van Michels grafiek van 1945 tot 1970. De meeste opgenomen prenten dateren uit het laatste oorlogsjaar. Er spreekt een sterke geïmponeerdheid door tragiek uit. Lino's en houtsneden lenen zich niet makkelijk voor de expressie van subtiliteiten en het overbrengen van details. Michels streeft het ook niet na. Wat heel direct op de beschouwer afkomt: sterke emoties, brokken tragiek, maar ook stukken levensmoed. Zoals bij zovelen moeten de oorlogsjaren bij Michels een onuitwisbare indruk hebben achtergelaten. Zijn werk spreekt ervan, het is een gebalde vuist tegen onrecht, sociale misstanden en menselijk lijden. In de 50er jaren komt een kentering. Geen lino's en houtsneden opgenomen, maar etsen en een reliëfdruk. Wat meer bezonken, verwerkt. Een indrukwekkende persoonlijke getuigenis, deze *Oorlog en Vrede* in grafiek van een bewogen mens. Te bestellen bij Jan Michels, Marnixstraat 30, Haarlem. f 8,— + portokosten op postgiro 1377417.

Humus en H.J.S.

Humanist hoopt in de komende maanden enkele artikelen te plaatsen van Humus- en HJS-medewerkers en geeft; om te beginnen, het woord aan Lambert de Vos, voorzitter van Humus en vice-voorzitter van het HJS. De vragen werden gesteld door Tineke Bommel.

— Wat zou je in de 'geloofsbrieven' van HUMUS willen zetten, mocht dat teoreties eens moeten? —

Dát is niet zo'n theoretische vraag want het hoofdbestuur van het Humanisties Verbond heeft om de 'geloofsbrieven' van HUMUS gevraagd i.v.m. een HUMUS-afvaardiging naar het kongres. Komend op de inhoud van deze geloofsbrieven heb ik natuurlijk het een en ander te vertellen. Globaal zou erin moeten staan: Een jongeren-vereniging die zich plaatst binnen het humanistische leven in Nederland zonder direkt te willen 'kollaboreren' met het huidige beleid van dat HV maar wel uitgaande van vele identieke doelstellingen. We zijn ervan overtuigd dat de doelstellingen van dat HV nog steeds waardevol zijn, alleen er heeft een soort vervreemding naar de jeugd plaatsgevonden. Jammer. Het humanisme heeft volgens HUMUS een zeer belangrijke functie in deze zichzelf vernieuwende maatschappij, die aan de goede kant snel verandert en aan de verkeerde kant veel oude kwalen een nieuw lichaam geeft, zodat de ziekten blijven en daardoor de zieken. HUMUS mág je dus serieus nemen, ondanks dat het vaak wat de presentatie betreft bij ouderen als on-serieus overkomt. Het beschouwt zichzelf en zijn antwoorden nu eenmaal niet als NIRWANA-voedsel, hum, hum... degelijk humanisties dus.

— Wat zijn die HUMUS-ideeën? —

Ja, daar moeten we eens lang over praten. HUMUS gaat uit van de leefsituatie van jongeren tussen ongeveer 15 en 25 jaar. Het wil zich ook niet vastleggen op de 25-jarige traditie van het HV (het HV-zelf kan nog wel kwa leeftijd erelid van HUMUS worden), het wil vanuit een duidelijke gezindheid het humanisme opnieuw in de samenleving brengen. Humanisme betekent dan voor HUMUS kritische betrokkenheid op het gebied van het onderwijs en de vrijetijdsbesteding van scholieren en studenten, op het dagelijkse werk van jongeren en hun vrije tijd, het voortbestaan van een gezonde wereld, dus tegen de ziekten en symptomen van milieu-verontreiniging, tegen de herverkaveling van de menselijke vrijheid in een technologiseringsproces, kortom prakties bevindt HUMUS zich op het verwarde gebied van de vele dubbele bodems in de levenssferen van de huidige jongeren. Hierdoor is inderdaad een vorm van vervreemding van de ouderen naar de jongeren begrijpelijk. Voor de duidelijkheid willen we daarom weinig te maken hebben met een houding zoals die binnen Socrates als vanzelfsprekend beschouwd wordt, omdat we dáárin te weinig perspectieven zien; te weinig jeugdige spontaneïteit en daardoor

te weinig openheid. Overigens beschouwen we een instituut als Socrates zeker als waardevol en de leden ervan mag ik zelf graag.

Komend op de inhoudelijke kant van het zojuist genoemde, kan ik de activiteiten van HUMUS noemen en zijn weerklink bij de mensen.

We zijn actief in een jeugdcentrum 'Second Home', dat voor zo'n 150 mensen een functie heeft naast het ouderlijk huis, het werk, de school of de studie. We organiseren allerlei avonden over actuele onderwerpen, meestal met discussies. We zijn via een restaurant (biologies-dinamies) en een bibliotheek actief naar een duidelijke groep jongeren, die meestal als 'underground' geschetst worden. Een team van ons is in samenwerking met deskundigen een centrum voor druggebruikers aan het realiseren. Deskundigen zijn o.a. prof. Frijda en drs. H. Cohen, Ludwig Tiller, Noud van den Eerenbeemt en Hans Wesseling. We hebben een werkgroep Nieuw-Humanisme, een eigen radio-tv-kommissie en een groep Jeugd en HUMANISME (via HUMUS komen nu ook jongeren als lid bij het HV, zodat we erin slagen de image van dat HV toch bij onze leeftijdgenoten over te brengen). Onlangs is er een begin gemaakt met de werkgroep Verslaving en Onthechting. Dit onderwerp zal waarschijnlijk een grote prioriteit binnen HUMUS krijgen.

Verslaving en Onthechting is niet specifiek gericht op drugs en alcohol (natuurlijk ook een drug) maar op de verslaving aan de overgeleverde waarden van de mens, vooroordelen en statussymbolen. Dode punten in de psychische perceptie.

HUMUS heeft ook een actief aandeel in het HJS en heeft eigenlijk daarin nog maar juist zijn taak aanvaard. We moeten daarin nog beginnen, zodat de landelijke ontplooiing, die vanzelfsprekend niet alleen via het HJS maar vooral via de eigen HUMUS-groepen gaat, nu nog maar in een beginfase verkeert.

— De bedoeling van dit gesprek was een globaal overzicht van HUMUS te krijgen; mochten anderen meer van jullie willen weten en mee willen doen, kan dat dan? —

Graag; dat kan, iedereen kan op HUMUS meespelen, het gaat tenslotte om HUMUS, dat is vruchtbare aarde en wie daarop met een goed humeur zijn dagelijkse ideologie uitspeelt naar de ander, is een aanwinst voor onze wereld. En we geven graag meer informatieve HUMUS aan belangstellenden.

Zo juist verschenen:

DROMEN, SPROOKJES, MYTHEN

Erick Fromm

2e druk

In deze inleiding tot het verstaan van een vergeten taal' zegt Fromm zelf:

Ik ben van mening dat het verstaan van deze 'vergeten' taal van belang is voor ieder mens, die streeft naar zelfinzicht. De verwerkelijking van dit denkbeeld is een van de bedoelingen van dit boek.

176 blz.

f 9,90

Te bestellen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers - Utrecht.

Over doen alsof gesproken . . .

Niet zelden is het bijzonder asociaal om eerlijk te zijn.

Een nul had een één als boezemvriend en ze dachten dat ze samen een tien vormden.

In sommige landen bestaan er geestelijke verkeerstekens. Het is er verboden bij bepaalde ideeën stil te staan.

Door te doen of onze neus bloedt, maken wij de bloedplas in de derde wereld alleen maar roder.

Een wel dwingende vraag is of de goegemeent het altijd zo goed meent.

De meeste mensen voegen maar al te graag hun woord bij de daad van een ander.

In den beginne was het al moord . . .

Vriend en vijand beginnen én eindigen met dezelfde letter.

Ik ben maar wát blij, zei de aap, dat ik niet van de mens afstam.

Hij was allergisch voor elk uniform tot ie er zelf een mocht dragen.

GERD DE LEY

The Bamboo Bed:

vlijmscherpe Vietnamese allegorie van William Eastlake, door: H. Schaafsma

Toen vorig jaar de film *Castle Keep* in de Nederlandse bioscopen werd vertoond is de roman die eraan ten grondslag ligt in enkele recensies een 'bestseller' genoemd. Merkwaardig was het wel dat ook van de recensenten die dit schreven enkelen toegaven het toch blijkbaar zo populaire boek niet te hebben gelezen. Toen ik het vier jaar geleden bestelde, erop attent gemaakt door een bespreking van A. Ward in de NRC, heeft het drie maanden geduurd eer ik het in huis had.

Go in beauty en *The Bronc People*, zijn niet meer te bemachtigen. Een New Yorkse boekhandelaar stond twee jaar geleden weliswaar verbaasd over het zo goed als onbekend zijn van de auteur in Europa maar hij zou het door hem hoog aangeslagen *Castle Keep* toch voor Amerikaanse begrippen — een 'hard cover'-oplaag van 60.000 — niet als bestseller willen beschouwen.

Bij mijn weten zijn alleen twee van Eastlakes korte verhalen in het Nederlands vertaald. Zij openen de door LeRoy Jones samengestelde bloemlezing *The Moderns, an anthology of new writing in America*, die in 1968 onder de titel *Amerika tegendraads* bij De Arbeiderspers is verschenen.

Dat hij juist in deze bloemlezing werd opgenomen, samen met schrijvers als Kerouac, Burroughs en Paul Metcalf, bewijst dat het werk van William Eastlake valt buiten wat LeRoy Jones noemt 'de specifieke literatuur'. Waarschijnlijk zal hij nooit de oplagen bereiken van onderling zo uiteenlopende maar toch vrij algemeen om hun literaire kwaliteiten gewaardeerde auteurs als Baldwin, Mailer, Bellow, Gold, Roth of Malamud.

De bloemlezer gewaagt van zijn gevoeligheid voor schrijvers 'die blijik geven van een behoefte aan diepere geladenheid dan die, welke de specifieke 'literatuur' te bieden heeft'. Een subjectieve kwaliteitsaanduiding die toch op de romans van Eastlake stellig van toepassing is. Zijn personages staan niet buiten de tijd. Ze hebben niettemin iets dat zich met tijdeloosheid laat benoemen. Hij houdt zich bezig met het wezen, veel meer dan met de 'zin' van het bestaan. Kenmerkend voor zijn werk is een sterke ethische betrokkenheid. In tegenstelling tot Bellow, met wiens regenkoning de in Vietnam stervende Amerikaan Glancy een paar trekjes gemeen heeft, is hij geen moralist. Veeleer lijkt hij, ook in zijn jongste roman *The Bamboo Bed* (Simon and Schuster, 1969) te bouwen aan een mythologie die tegelijk oeroud en aktueel is. Erkenning van de absurditeit van het leven gaat gepaard met volledige aanvaarding van de mogelijkheden ervan. Oerinstinkten worden

blootgelegd maar er is een voortdurende weigering de menselijke dwaasheid alleen daartoe te herleiden; alle ellende vergoeijkend te verklaren uit fundamenteel onvermogen.

LeRoy rekent William Eastlake tot de typisch niet-stedelijke schrijvers. Enkele kenmerken van die groep gaan voor de man die, hoewel geboren New Yorker, New Mexico als woonomgeving heeft gekozen, zeker op. Uit de magnifieke korte roman *Portrait of an artist with 26 horses* bijvoorbeeld blijkt de belangstelling in 'persoonlijkheden die buiten de hoofdstroom van het Amerikaans sociaal-organisme existieren'. Ook in *Castle Keep*, die meeslepende satire — met epische elementen — over het Ardennen-offensief, speelt 'de rekonstruktie van onbelangrijke nationale futiliteiten in ongewone omstandigheden' een rol.

De Indiaan die in het eerstgenoemde boek een van de protagonisten was en in het tweede duidelijk aanwezig bleef, komt ook in *The Bamboo Bed* voor. Van een dwingende, voor het gebeuren noodzakelijke aanwezigheid is daar evenwel geen sprake meer. Dit geldt eigenlijk voor alle personages, zelfs voor de moedige kapitein, Iron Man Glancy, zelf. Ze zijn, elk voor zich, elementen van het algemeen menselijke. Iets waar Eastlake dan wel niet zo'n hoge pet van op heeft maar dat hij warm respecteert.

Het bamboe-bed is de Indochinese jungle, waar de onoverwinnelijke Glancy tegen een boomstam zittend sterft. Pratend met mensen en wilde dieren, met 'friendlies' en 'unfriendlyes'. Ondanks zijn stuk geschoten stembanden en zijn bloedende keel. Het bamboe-bed is ook het ledikant in de ondergrondse villa van madame Dieudonné, Glancy's van god gegeven minnares. Haar man, een Franse kolonel, is lang geleden gesneuveld bij Dien Bien Phoe — de naam die zich maar voort blijft zetten. Hij heeft haar een wat onnozele, juist daardoor alles onbevengend scherp waarnemende, zoon nagelaten en de op-één-na grootste rubberplantage ter wereld. Het bamboe-bed is ten slotte de grote wentelwiek van de reddingstroepen, waarin kapitein Knightbridge en luitenant Jane, honderden meters boven oerwoud en slagveld, triomfantelijk het liefdespel bedrijven.

Er vliegen meer helikopters rond boven Indo-China. Een ervan is die van de armloze, woordkarige kolonel Yvor. Een machting cynikus die heel het oorlogsspel leidt, met kin en tanden zijn machinegeweer bedienend. Yvor landt, nadat Glancy's A-voor-alfa-kompagnie zijn laatste slag heeft verloren, op een open plek in de jungle. Daar

vindt hij radiotelegrafist Applefinger, neo-Darwinist en schepper van de de-evolutietheorie, in gezelschap van twee hippies. Het is een situatie die volkomen past in deze bizarre allegorie.

In sterkere mate nog dan het in terugblik geschreven *Castle Keep* is *The Bamboo Bed* een mozaïek, waarvan de lezer zelf de stukken in elkaar moet passen. Stijl en structuur zijn minder beheerst dan in de vroegere romans. De humor is in even sterke mate aanwezig. Alleen; ze neemt geen afstand maar slaat toe. Ondanks de functioneel toegepaste fantasie, die de werkelijkheid beurtelings tot haar kern — het menselijk tekort, door Malraux veertig jaar eerder niet zo ver vandaar 'ontdekt' — herleidt en plaatst in een tijdloos perspectief, kan *The Bamboo Bed* ook worden gewaardeerd als een knappe reportage.

William Eastlake heeft Vietnam in 1966 en '67 bezocht als korrespondent voor *The Nation*. Dat hij er echt en volledig is geweest zal voor de lezers geen twijfel lijden. Het grillig en gruwelijk wezen van de guerrilla het onwezenlijke van de Amerikaanse aanwezigheid in Indo-China zijn de sterke motieven van dit boek. Zijn boodschap: de oorlog is absurder dan het leven.

Wegens vakantie zal
de eerstvolgende
Humanist op
18 september 1971
verschijnen

KRITISCH

Salon-radikalisme in opbouw- en vormingswerk

Niet alleen in de politiek, maar ook in het vormingswerk en het sociale opbouwwerk is het 'bon ton' vrijblijvende en abstracte manier de revolutie te prediken. Zo omschrijft een gezaghebbend auteur over vormingswerk het doel hiervan als volgt: 'Vormingswerk beoogt revolutie door middel van edukatie'.¹ Een dergelijke omschrijving ligt thans goed in de markt. Het biedt, zoals drs. H. C. M. Michielse hierbij aantekent,² een keurig alibi aan linkse intellectuelen, die hun politieke onmacht willen sublimeren door werk dat althans op papier de revolutie belooft. In werkelijkheid is het vormingswerk echter maar een periferie verschijnsel, gedoemd tot machteloosheid, omdat er nauwelijks een mogelijkheid bestaat om enige vat te krijgen op de structuur van de samenleving. Wat met vormingswerk hoogstens kan worden gedaan, is het voeren van een kulturele guerrilla, hetgeen heel veel geduld vergt en erg lang kan duren, aldus Michielse. In de sektor van het opbouwwerk is de hypokrisie van het salonradikalisme scherp en geestig aan de kaak gesteld door Van Tienen. 'Men moet eens opletten hoeveel strijders voor de verworpenen der aarde, na hun gloedvolle betoog, in hun auto stap-

pen en tevreden naar hun goede woningen vertrekken. Zijzelf zouden de barrikaden eventueel wel willen beklimmen, mits deze centraal verwarmd zijn en indien het vakantiegeld verzekerd is'. Aldus Van Tienen.³

- 1 A. J. Nijk, *Vormingswerk: mensbeschouwing en maatschappijvisie*, in: R. Hajer, A. J. Nijk e.a., *Vormingswerk, een oriëntatie*, 1969. Voor een kritische reactie hiertegen vanuit het vormingswerk zie Fons Erens, *Waar staat de volkshogeschool?*, De Volkshogeschool, nr. 1, 1970.
- 2 H. C. M. Michielse, *De kulturele guerrilla*, Te Elferd Ure, juli 1969.
- 3 Dr. A. J. M. van Tienen, *Salon-revolutionairen op centraal-verwarme barrikaden*, N.I.M.O.-Bulletin, mei 1969. Zie voorts het revolutie-nummer van het N.I.M.O.-Bulletin en Maasmondig, december 1969.

(Uit Intermediair, 17 juli 1970. Dr. S. W. Couwenberg 'Playboys van de revolutie'.)

In Amerika begint de publikatie op gang te komen van informatieve boeken over drugs en druggebruik die speciaal geschreven worden voor tieners en hun ouders. Deze publikaties worden van regeringswege aangemoedigd. Naast de zorg en de nazorg op dit gebied is dit een poging tot voorzorg. De Staff for Community Relations gaat ervan uit dat bekendheid met de verschillende drugs en een 'open berichtgeving' vanuit de opvangcentra de nieuwsgierigheid ernaar inperkt en de geheimzinnigheid wegneemt.

Hieronder volgen enkele titels die door de New York Times Book Review (in het nummer van

2 mei 1971 over jeugdlektuur) werden genoteerd.

Anita MacRae Feagles *The Addicts*, 109 blz., Cowles, \$ 4.95
Onderlinge verhoudingen in een opvangcentrum en gesprekken met verslaafden. Moeilijk te lezen zonder kennis van het drug-jargon.

Arnold Madison, *Drugs and you*, 80 blz., Jul. Messner, \$ 3.95

Basisinformatie over drugs in korte teksten bij foto's. Knap werk. Leesbaar voor kinderen.

Mark Lieberman, *The Dope Book*, 141 blz., Praeger, \$ 5.95

Overzicht van verdovende middelen van tabak tot heroïne, van alcohol tot hallucinogenen. Grondige informatie voor opvoeders en andere geïnteresseerden.

Dorothy v. Whipple M.D., *Is the grass greener?*, 224 blz., R. B. Bruce, \$ 5.95, distributed by McKay.

Drugs in de loop van de geschiedenis en hun invloed op de gebruikers. In het raam van vragen en antwoorden. Voor middelbare scholieren te tendentius en omslachtig.

Staff of the Child Study Association, *You, your child and drugs*, 76 blz., The Child Study Press, paper, \$ 1.50

Voor ouders die over dit onderwerp informatie wensen geeft dit boekje helder geschreven en begrijpelijke voorlichting.

Ekonomische struisvogelpolitiek

Nederland, dat wat geboorten- en sterftecijfers betreft nog altijd een unikum in Europa vormt, heeft sedert enige jaren een stij-

gend vestigingsoverschot dat vrijwel uitsluitend aan gastarbeiders is te danken.

Jaar	vestigings- overschot	waarv. buitenl.	waarv. Nederl.
1968	6 007	11 148	-5141
1969	20 183	23 873	-3690
1970	33 325	33 527	-202

Van de bevolkingsaanwas in Nederland gedurende 1970 van in totaal 161 746 personen komt bijna 21% op de rekening van de gastarbeiders.

Wij maken ons thans druk over de zogenaamde 'externe effecten' van de economische groei, de onverkwikkelijke nevenverschijnselen van de welvaart zoals vuil water, vuile lucht, ruimtegebrek, geluidshinder enz. Denken wij echter ooit aan de externe effecten van de aanwezigheid van de gastarbeiders?

Aan de extra kosten, die aan de tewerkstelling van vreemdelingen verbonden zijn, wordt veel te weinig aandacht besteed. Men denke bijvoorbeeld aan de opvangmoeilijkheden, aan de taalproblemen, aan de dure verlosregelingen en vooral aan de huisvesting. Wij zitten hier nog altijd met een nijpende woningnood en dan gaan we die nog eens versterken door duizenden vreemdelingen het land in te halen.

In Nederland heeft de immigratie nog het extra nadeel dat de bevolkingsdruk erdoor versterkt wordt. Ons geboortenoverschot bedraagt ondanks de pil toch nog altijd bijna 1% per jaar.

R. van Hasselt: *Gastarbeiders of contractkoelies* (Tal en Last, juni 1971)

We hebben in onze vakanties al veel gekke dingen meegemaakt maar dat we nog eens samen met een brullende leeuw op een camping zouden staan hadden we nooit voor mogelijk gehouden. Niet alleen een leeuw; trouwens, een hele vrachtauto vol wilde dieren, die de groie trekpleister moesten vormen van een rondtrekkend circus, dat op een ochtend met zo'n twintig vrachtauto's met prachtige woonwagens en caravans erachter, weliswaar met veel aanwijnzigen en grote moeite, centimeter voor centimeter maar uiteindelijk toch feilloos, de nauwe bocht maakte naar de oprit van onze camping.

In het dorp hadden ze 't ons al gezegd; 'morgen komt er een circus op de camping' maar wij hadden 't niet willen geloven. Wie zet er nu een circus op voor één dag! Dat kennen wij helemaal niet en toen we dan ook die hele stoet zagen aankomen, verdween iedere sprank hoop op rust voor de eerstkomende week.

De karren werden in een groot vierkant opgericht langs de randen van het sportterrein naast de camping en een ogenblik later was voor onze verbaasde ogen alles al uitgeladen. Het was een stroom van wel honderd mensen, waaronder ontelbaar veel kinderen in alle maten, zo'n vijftig pony's, ook alweer groot en klein, een stelletje geiten, lama's, honden van allerlei ras met een paar nesten jongen en daar tussendoor wat parmantig rondstappende kippen. We kre-

gen de indruk dat alles wat vrouw was, mens en dier, of zwanger was of een baby had maar iedereen zag er keurig verzorgd uit.

In de tijd van een ogenblik waren de paarden, de geiten en de lama's verspreid over de grote stukken gras waar geen tenten stonden — 't was er doodstil omdat het nog geen vakantie seizoen was — de volwassen dieren aan lange kettingen, de pony-veulentjes los want die liepen toch niet weg van hun moeder. We stonden paf van de organisatie, want terwijl de ene groep jongens en mannen zich bezig hield met het zorgvuldig opstellen van de dieren op malse stukken gras en ze met emmers water overgoten, omdat het die dag vrij warm was, waren anderen bezig met het oprichten van de cirkustent en de moeders maakten in die tussentijd het eten klaar. Wie z'n taak voor dat moment af had, verdween met een toilettasje en een handdoek in een van de douchehokjes; de kinderen werden grondig onder handen genomen en schoongeschoord bij een van de wasbakken.

's Middags vermaakte alles wat jong was zich bij het riviertje naast de camping, waarvan de grotere jongens de sluisdeur met zware mokers dichtgehangst hadden, zodat er een soort stuwmeertje ontstond, dat 's zomers blijkbaar altijd als zwembad dienst doet. De vrouwen deden de was. De kleine pony-veulentjes, die nauwelijks groter waren dan een flinke hond en schat-

tig om te zien, dartelden vrolijk over 't veld en haalden allerlei streken uit. Van de circuskusmen kwam er niemand in de buurt van de tenten maar de veulens kenden geen bescheidenheid. Ze betastten met hun lippen de luchtbedden die buiten een Duitse caravan op de grond lagen, stonden stomverbaasd naar een paar kampeerstoeltjes te kijken en een zag ik op een gegeven moment in een grote bungalowtent verdwijnen van een Fransman, die net de vorige avond aangekomen was.

Wij hadden 't er zo druk mee dat we nauwelijks aan eten toekwamen want we wilden niets missen van wat er gebeurde. Het enige trieste element in die hele affaire was die vrachtauto met wilde dieren. Een zijwand kon helemaal wegklappen en daar zaten achter tralies in veel te kleine hokken: een leeuw, een beer, een jakhals, twee kleine vosjes, twee aapjes en twee roofvogels; gieren, geloof ik. Soms brulde de leeuw en dan weer lag hij te slapen, de beer wiegelde onafgebroken heen en weer en de jakhals liep onrustig rond, voor zover zijn beperkte ruimte dat tenminste toeliet. Onze dierenbeschermers-harten draaiden zich om van ellende, ofschoon ook deze beesten er goed uitzagen. Voor ons gevoel was er iets raadselachtigs in deze troep, iets ongewoons in ieder geval en daar wil ik graag de volgende keer nog iets over vertellen.

Ans Spigt